

3. 3. Коржак,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ РАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕННЯХ

Стаття присвячена можливостям вираження раціональної експресивності засобами номінативних речень. Виділення основних типів експресивних схем синтаксичних одиниць базується на класифікації самих видів експресивності. Раціональна експресивність розглядається як така властивість мовної одиниці, яка позбавлена будь-яких емоційно-оцінних елементів, проте не втрачає своєї виражальної (інтенсифікованої, образної, зображальної) здатності.

Ключові слова: номінативне речення, раціональна експресивність, виражальна здатність, експресивна схема.

СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ РАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКСПРЕССИВНОСТИ В НОМИНАТИВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЯХ

Статья посвящена возможностям выражения рациональной экспрессивности средствами номинативных предложений. Выделение основных типов экспрессивных схем синтаксических единиц базируется на классификации самых видов экспрессивности. Рациональная экспрессивность рассматривается как свойство языковой единицы, лишена каких-либо эмоционально-оценочных элементов, однако не теряет своей выразительной (интенсифицированной, образной, изобразительной) способности.

Ключевые слова: номинативное предложение, рациональная экспрессивность, выразительная способность, экспрессивная схема.

MEANS OF EXPRESSION OF THE RATIONAL EXPRESSIVENESS IN NOMINATIVE SENTENCES

The article is dedicated to the opportunities of the rational expression by means of nominative sentences. The allocation of the main types of expressive syntax schemes units is based on the classification of the most expressive species. Based on the fact that expressiveness is the integrated category, which includes (or may include) a complex of concepts such as emotion, evaluativity, conciseness, intensity, imagery and stylistic importance that are integral elements and serve for depicting statement for its maximum impact on the recipient. That's why we can talk about the selection of types based on the presence/absence of these components. Rational expressiveness regarded as a property of linguistic unit, which is devoid of any emotional evaluation elements, but does not lose its expressive (intensified, imagery, figurative) capacity. It is rightly to use, in this sense, the term proposed by T. Khazaherov who offers the circuits responsible for transferring rational (intellectual) expression to call the «foregrounding schemes» (FSH). But FSH have relatively few opportunities to gain the expressiveness, that's why in the art subcodes they act in combination with other schemes. A typical scheme in which rational expressiveness is implemented and represented by the noun (or its equivalent) in the nominative case. These designs convey a material objective opinion, which contains only one idea. The expressive ability.

Key words: nominative sentence, rational expressivity, the expressive ability, expressive scheme.

Мета. Враховуючи проблематику граматичної стилістики, де недостатньо дослідженою залишається синтаксична стилістика або стилістичний синтаксис, і те, що основна увага в цьому напрямі приділяється експресивності синтаксичних утворень, у даній статті здійснюється аналіз можливостей вираження раціональної експресивності засобами номінативних речень.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена підвищеною увагою сучасної лінгвістики до вивчення системно-функціональної природи мовлення та прагмалінгвістичного аспекту речення. На матеріалі української мови висловлювання з експресивним чинником (способи вираження, ситуація виголошення та категорія оцінки) аналізувалися тільки частково у працях окремих дослідників. В українському мовознавстві експресивні висловлювання досі ще не були об'єктом спеціального аналізу, і це дає можливість комплексно представити структурні та семантичні особливості цих конструкцій в українській мові, а також прагматичну значущість таких висловлювань у процесі спілкування.

Об'єктом дослідження в даній статті обрано номінативні речення сучасної української літературної мови, які розглядаються як односкладні одиниці, що стверджують буття предмета, явища, особи, з головним членом, репрезентованим іменником (або субстантивованою частиною мови) у називному відмінку.

Виділення основних типів експресивних схем синтаксичних одиниць базується на класифікації самих видів експресивності. М. М. Кожина виділяє три основних види експресивності: раціональну (як підвид – раціонально-оцінну), емоційну (залежно від конотованих елементів, що входять / не входять до її структури, вона може поділятися на власне емоційну та емоційно-оцінну), функціональну [1, с. 16]. Виходячи з того, що експресивність – категорія інтегральна, яка включає (або може включати) у себе комплекс таких понять, як емоційність, оцінність, виразність, інтенсивність, образність та стилістичну маркованість, що одночасно є складовими елементами та слугують для вираження висловлювання з метою його максимального впливу на реципієнта, можна говорити про виділення її типів на основі наявності / відсутності цих складових елементів. Раціональна експресивність розглядається як така властивість мовної одиниці, яка позбавлена будь-яких емоційно-оцінних елементів, проте не втрачає своєї виражальної (інтенсифікованої, образної, зображальної) здатності.

Цілком слушно у цьому сенсі скористатися терміном, запропонованим Т. Г. Хазагерим, який пропонує схеми, відповідальні за передачу раціональної (інтелектуальної) експресії, називати «схемами висування» (ВСх). ВСх займають домінуюче положення в системі експресивних засобів у тому аспекті, що вони сприяють посиленню виразності, а всі інші (емоційні, оцінні) схеми зазвичай тільки вписуються (або нашаровуються) у них. Але ВСх порівняно небагаті на можливості посилення виражальності, тому в ХЖ (художній субкод) вони виступають, як правило, у сполученні з іншими схемами. У зв'язку з основною функцією, яку виконують схеми, Т. Г. Хазагерим пропонує ВСх характеризувати як засіб посилення виразності, а всі інші – як засіб посилення зображальності [2, с. 66].

E_{рас}(N)¹

Типова схема, в якій реалізується раціональна експресивність, репрезентується іменником (або його еквівалентом) у називному відмінку. Прообраз таких речень – факт дійсності, існування предмета як потенційного діяча або об'єкта дії, сфери дії тощо. Ці конструкції передають такий об'єктивний матеріал думки, в якому міститься лише одне уявлення. Факт дійсності у них називається і констатується, але відсутній його опис, розкриття його особливостей. Ознаки явища розкриваються іншими, зазвичай наступними реченнями: *Заносить снігом Росію на півроку. Сумно. Туман. Ідемо в туманній сніжній пустелі* (О. Довженко).

Такі речення не лише дають уявлення про предмет, явище, особу, а й передусім забезпечують основний прагматичний ефект – створення у сприйнятті мовців узагальненого образу актуалізованого в мовленнєвому процесі об'єкта. Таким

чином реалізується раціональна експресивність, закладена в конструкціях: *Вечір. Падає напруго сонце. Обрій ошкірений наколовся на шпичаки дальніх сосон. Спокій. Понад узгір'ям гроз легіт – щойно зведе крильми і застигне. Пам'яттю вражений, пригадує: Темінь. Вишні під місяцем Дрібно тремтять. Свічка розкошлана, а троянди пуклі серця б'ють на сполох. Осінь. Пожовк виноград і не дозрівши. На веранді – бджола, Сонце і вітер* (В. Стус).

Виявом раціональної експресивності є здатність номінативних непоширених речень до репрезентації факту дійсності узагальнено, без акцентації на конкретних і специфічних рисах цього факту: *Сіро, одноманітно. Ліси* (А. Тесленко). У такому випадку уже не мовець, а сам реципієнт виділяє необхідні для ідентифікації й осмислення елементи реалії, конкретизує її самостійно, адже «нерозчленовані висловлення такого типу задумані як глобальна вказівка на існування будь-чого» [3, с. 130].

Семантично така модель представлена буттєвими непоширеними номінативними реченнями, які повідомляють про:

1) буттєвий стан природи, який не пов'язаний із поняттям про особу. Головний член у таких реченнях виражений абстрактним іменником, семантика якого позбавлена емоційних та оцінних компонентів. Наприклад: *Полудне. Весняне сонце продирається крізь хмари й огріває табір* (Б. Лепкий). Це своєрідне нерозчленоване відображення мовцем фрагменту дійсності, який є актуальний у момент повідомлення: *Горить село. Зима. Відчиняються двері. Вибігає напівгола, боса дівчина зі страшним криком з хати і біжить вулицею на поле* (О. Довженко);

2) буття предметів чи осіб: *Хати, клуні, хліви. Тихо. Вугілля. Волость стоїть* (А. Тесленко); *Кони... Кобили... Стригуни... Лошата... Тут без батога нема людей* (Остап Вишня). Речення цієї семантичної групи характеризуються підкресленою суб'єктивністю та позбавлені емоційно-оцінних елементів.

Поширені номінативні речення характеризуються високим потенціалом у вираженні раціональної експресивності. Це зумовлено можливостями семантики компонентів, які поширюють головний член. Особливість вираження раціональної експресивності в таких випадках полягає у тому, що лексичне значення як головного компонента (іменника або його еквівалента), так і його поширювачів позбавлені емоційно-оцінних елементів.

E_{rac} (Adj N₁)

Головний компонент більшості номінативних конструкцій поширюється препозитивним означенням на основі субординативного безприйменникового зв'язку. Такі схеми здебільшого репрезентують буттєві речення, які актуалізують сприйняття мовцем безпосередньо або уявні реалії дійсності. Залежно від характеру цього сприйняття можна виділити такі типи поширених номінативних конструкцій:

1. Номінативні речення, які актуалізують враження мовця про статичну дійсність. При цьому слід зазначити, що поняття «статичної дійсності» – відносне, оскільки пов'язане передусім із моментом сприйняття (або уявлення) реалії самим мовцем: *Вона оглянулася. Нікого. Тихо. Ясна ніч. Навколо бур'яни і печища убогі* (О. Довженко).

Момент сприйняття (уявлення) може трактуватися широко – у значенні загальної інтегральної номінації, яка поєднує в собі кілька уявних елементів, виділюваних у процесі сприйняття повідомлення реципієнтом: *Коли вона загинула, то він був переконаний, що щось змушує згинати його. Наче навколо шкіри утворився ще один шар тугої оболонки. Надмірні дні* (Т. Прохасько). Такі речення нерідко вживаються для посилення образності і мають високий експресивний потенціал: *Гарячий день. Гудуть джмелі і бджоли на золотій акації густій* (М. Рильський); *Минали дні, минали ночі в загравах пожеж. Минуло літо. Мокра осінь. Розбухли холодні болота у дрібних дощах* (О. Довженко).

Речення аналізованої схеми можуть бути своєрідним засобом фіксації руху, перебігу подій у певний момент. Така фіксація робить об'єкт статичним, вихопленим, виокремленим із загальної динаміки. Це пов'язано з особливістю сприймання навколишнього світу психікою людини, а саме коли мовець не може або не встигає встановити зв'язок між образами, що постають у свідомості або сприймаються безпосередньо: *Такої сміливості від хохлів він не сподівався. Видимий бунт. Батурун з Мазепою у змові* (Б. Лепкий).

2. Номінативні речення, які зображують дійсність у динаміці, репрезентують окремих етапів у розгортанні подій, її зафіксований момент: *Село палає. Горлиця каже, що це його рідне село. Він ніби просить не підкачати. Побачу чи не побачу батьків. Обстріл. Короткий бій* (О. Довженко).

Такі речення можуть виражати згадку про щось суттєве або побічне, але таке, що впливає (вплинуло, мусило б вплинути) на перебіг подій: *Мазепа прохав Кочубея, щоб він зараз, завтра вранці, відвідав його в Бахмачі. Важне діло* (Б. Лепкий). Про перебіг подій читач дізнається із подальшого повідомлення, однак саме номінативне речення-згадка актуалізує зацікавленість реципієнта: *Старшинські круги. Любов Хведорівна переходила в гадах не тільки генеральних, а й полкових старшин, пригадуючи собі, коли хто з них і якого добра або зла зазнав від гетьмана Мазепи* (Б. Лепкий); *Пахуча кав'я... Здалеку питає: Чи не бажаш чашечку налити? Стара кав'ярня добре пам'ятає Своїх гостей – простих і знаменитих* (В. Крищенко).

Динамічні номінативні речення створюють не лише зорову, а й звукову образність, тому їх експресивний потенціал значно вищий, ніж у реченнях «статичних»: *Музика й потрясаючі діалоги чи монолози. Світлове звучання* (О. Довженко).

Таким чином, номінативні утворення як спосіб лаконічного відтворення думки стають облігативним компонентом багатьох прозових і поетичних художніх текстів. Номінативні речення виявляють можливості передавати окремі розрізнені спостереження, миттєві враження; номінувати поняття, предмети, явища; їм властива вербалізована образність – категорійна ознака, яка виділяє їх серед інших лінгвістичних одиниць, що формують образне світобачення синтаксичними засобами мови.

Перспективи дослідження. Проведене дослідження дозволяє сформулювати методіку вивчення можливостей вираження раціональної експресивності засобами номінативних конструкцій. На синтаксичному рівні експресивність є функціональною здатністю синтаксичних конструкцій посилювати прагматичну і власне граматичну інформацію, що міститься у висловлюванні або в його окремих компонентах. Синтаксична експресивність є абстрактнішою порівняно з лексичною експресивністю, але обидва ці різновиди становлять єдину семантичну категорію. Експресивність у сфері прагматики, семантики мовленнєвої одиниці є тим чинником, що свідчить про зацікавленість мовця у підсиленні впливової сили висловлювання.

¹ Прийняті позначення: E_{rac} – раціональна експресивність, N₁ – називний відмінок іменника, Adj – узгоджене означення.

Література:

1. Кожина М. Н. О языковой и речевой экспрессии и ее экстралингвистическом обосновании / Маргарита Николаевна Кожина // Проблемы экспрессивной стилистики. – Ростов н/Д., 1987. – С. 14–19.

2. Хазагеров Т. Г. К вопросу о классификации экспрессивных средств (изобразительные схемы) / Томас Григорьевич Хазагеров // Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990. – С. 66.
3. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Елена Самойловна Кубрякова. – М., 1986. – 157 с.

УДК 811.111'37'38'4:82

Л. В. Короткова,

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ЕКФРАСИС В АНГЛОМОВНОМУ КРЕАТИВНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПАРАМЕТР

У статті екфрасис досліджується як транстекстуальний засіб, ланка креативної комунікації, що створює ефект візуалізації, активізує процес інтерпретації та перетворює читача на співавтора художнього дискурсу.

Ключові слова: екфрасис, креативний дискурс, візуалізація, співавтор.

ЭКФРАСИС В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КРЕАТИВНОМ ДИСКУРСЕ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПАРАМЕТР

В статье экфрасис исследуется как транстекстуальный способ, звено креативной коммуникации, создающий эффект визуализации, активизирующий процесс интерпретации и превращающий читателя на соавтора художественного дискурса.

Ключевые слова: экфрасис, креативный дискурс, визуализация, соавтор.

EKFRASIS IN ENGLISH CREATIVE DISCOURSE: LINGUISTIC AND CULTURAL OPTION

The article examines ekphrasis as a transtextual means of creative communication, link that has the effect of visualization and intensification of the process of interpretation, transforming the reader to co-author of the artistic discourse. Writers refer to vivid descriptions of the visual arts, to intensify their works, as Homer famously used 130 lines to describe a chronicle decorated on the shield of Achilles in Homer's Iliad book 18 more than 2500 years ago. Ekphrasis, being one of the most ancient forms of artistic discourse, is a unique language of cross-cultural communication, which is based on the interaction between the two modes of thought – imaginative and verbal. Ekphrasis is the representation in language of a work of art. It acts as an organizing principle in poetry and fiction, making explicit the connection between art, storytelling, and life. The leading ekphrastic function is visualization. Ekphrasis is first of all, «a dialogue of the Arts», switching between the artifact and its verbal description. The author in creating his discourse mimics the technique of the artist: verbally transforms the content forming details, making strokes and puts accents. He wants to reproduce in the reader's mind not only the object but also the mood of the era in which it was created. Verbalized artifact begins not only to create a visual image in the mind of the reader, but to a greater extent represents the author's attitude to the era, events and objects.

Key words: ekphrasis, creative discourse, visualization, co-author.

Актуалізація терміна «екфрасис» в XXI ст., з одного боку, перенесла увагу дослідників з художнього твору на текст, з іншого боку, значно розширила обсяг поняття і сферу його застосування, витіснивши інші терміни. У сучасній науці досить робіт, звернених до проблеми екфрасиса, проте до цих пір дослідникам не вдалося прийти до єдності у визначенні терміна, не окреслені ясно і межі поняття. Тому звернення до дослідження екфрасиса в англomовному креативному дискурсі представляється нам досить **актуальним**.

Екфрасис (др. – грец. ἔκφρασις від ἐκφράζω – висловлюю, виражаю) – словесний опис предметів твору образотворчого мистецтва чи архітектури в літературному тексті. Традиція екфрасиса сягає своїм корінням далеко в греко-римську риторичку і античну літературу. Зазвичай як класичний приклад наводиться опис щита Ахілла в XVIII пісні «Іліади» Гомера, де в 120 з лишком рядках описується, що буде зображено на щиті, коли його викує Гефест.

У вузькому розумінні екфрасис це словесне відтворення творів образотворчого мистецтва. У широкому розумінні екфрасис це вербальна репрезентація візуальної репрезентації [1, с. 299] – словесне представлення візуальної образності. У зв'язку з активною розробкою поняття екфрасиса в сучасному літературознавстві та культурології спостерігається розширення (у багатьох випадках експериментальне) значення терміна від вербальної репрезентації твору візуальних мистецтв до будь-якого художнього тексту, складеним в невербальній семіотичній системі, включаючи музичну. Клаус Кловвер вводить систему німецьких термінопозначень для різновидів екфрасисів: твори образотворчого мистецтва – *Bildgedicht*, музики – *Musikgedicht*, архітектури – *Architekturgedicht* [2, с. 187].

У сучасній лінгвістичній науці немає єдиного визначення поняття екфрасис і, відповідно, єдиного підходу до вивчення специфіки цього явища.

Метою статті є дослідження лінгвістичної природи екфрасиса в англomовному креативному дискурсі. **Завдання:**

1) уточнити поняття «екфрасис»; 2) встановити основні підходи до визначення терміну «екфрасис»; 3) розглянути мовно-стилістичні засоби, що є сигналами екфрасису в англomовному креативному дискурсі.

Нами встановлено, що в науці існують різні підходи до визначення поняття «екфрасис»: 1) *фігура мовлення*; 2) *сакральний зразок*; 3) *вербальна репрезентація візуальної репрезентації*; 4) *літературна інтерпретація візуального мистецтва*; 5) *стилістична фігура чи словесна емблема*; 6) *прийом*; 7) *імітація артефакту, оживлення статичної картини*; 8) *особливий поетичний модус*; 9) *текстовий живопис*; 10) *тип тексту*; 11) *жанр*; 12) *гра*; 13) *види текстів*, що використовують екфрасичний опис: екфрасичні вправи, екфрасичний пасаж, екфрасичний уривок і екфрасичний збірник; екфрасичний переклад як художній вид креативності сучасної людини [див. 1; 2; 3].

Екфрасис – це унікальна мова міжкультурної комунікації, одна з найбільш давніх форм художньої дискурсії, яка заснована на взаємодії двох модусів мислення – образного та вербального. Провідна функція екфрасису – візуалізація [3, с. 103–104]. Екфрасис, як конструкція, складається з двох компонентів – вербального та візуального. Безпосередньо вираженим у тексті є вербальний компонент, його візуальна частина є імпліцитною. Для інтерпретації креативних текстів та декодування повідомлення автора важливу роль відіграє процес встановлення і визначення артефакту, що описується автором в тексті. Реалізація даного завдання залежить від фонових знань читача, здатності зрозуміти і впізнати витвір мистецтва, що лежить в основі, і вже з урахуванням даного знання провести процес декодування, який буде представляти собою багатоваріантну інтерпретацію креативного художнього дискурсу.